

УДК 930(477):94(477:438)“1942/1944”

В. З. УХАЧ*

**“ВАЖКІ” ПИТАННЯ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У 1942–1944 РОКАХ:
ВІЗІ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКІВ**

Проаналізовано підходи сучасних українських істориків до окремих аспектів складної теми українсько-польських відносин у період Другої світової війни. Зокрема, розкрито бачення сучасною українською історіографією причин українсько-польського протистояння; висвітлено підходи до розкриття ролі третіх сил в ескалації українсько-польського протистояння; вказано на необхідності зняття з цієї теми ідеологічних та політичних нашарувань. Виокремлено перелік питань, які потребують подальших дослідницьких зусиль науковців.

Ключові слова: Друга світова війна; українсько-польський конфлікт; ОУН(б); УПА; Армія Крайова (АК); сучасна історіографія.

Об’єктивна оцінка минулого є суттєвим чинником дієвого впливу на сучасні реалії та перспективи подальшого розвитку суспільства і держави. Збільшення часової ретроспективи веде до зменшення суб’єктивності погляду. Ключовим моментом в інтерпретації минулого завжди залишається соціально-культурна ідентифікація історика, і, як наслідок – знову ж таки питання ставлення до “іншого”¹. Тому, як зазначає знаний львівський історіограф Л. Зашкільняк, “...значно зростає соціальна роль історика в складному лавіруванні між “знаю, уявляю і промовляю (створюю тексти)”². Поділяємо думку цього вченого, який стверджує, що ланцюг конфліктних ситуацій у напружених українсько-польських відносинах першої половини ХХ ст.. “...не може розглядатись ізольовано від іншої” (курсив наш – В. У.)³.

Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни, поза сумнівом, є однією з найгостріших тем у розвитку сучасних як української, так і польської історіографій. І сьогодні вони є не тільки “... предметом емоційних наукових дискусій, а й елементом наростання ідеологічного та політичного протистояння”⁴, слугують перманентному наростанню напруги у взаємних стосунках.

У період Польської Народної Республіки об’єктивний розгляд українсько-польських стосунків не був можливим через цензуру⁵, хоча

* Ухач Василь Зіновійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету; докторант кафедри історії та культури Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

польські історики значно раніше взяли на “озброєння” вивчення цієї контрверсійної теми⁶. Зрозуміло, що радянська історіографія теж наклала “табу” на вивчення цього питання, керуючись, окрім цілого ряду ідеологічних причин, цілком достатнім для комуністичного керівництва прагненням не погіршувати міжнаціональні стосунки із братньою країною. Зрештою, з боків обох історіографій як інструменту офіційної комуністичної ідеології зазначена тема дозовано висвітлювалася лише в контексті офіційної демонстрації “злочинів буржуазних націоналістів” по обидва боки кордонів⁷.

За роки незалежності новітня українська історіографія збагатилася низкою численних документальних, мемуарних, бібліографічних видань⁸. Варто виокремити історіографічні праці науковців із цієї тематики, зокрема Я. Антонюка, І. Галайчука, Р. Грицьківа, Л. Зашкільняка, І. Ільюшина, О. Каліщук, О. Лисенка, О. Морозової, І. Мищака, О. Марущенка, А. Олещука, В. Солдатенка, О. Сухого, І. Цепенди, С. Шисели⁹.

Метою наукової статті є стан вивчення сучасною вітчизняною історіографією *окремих* (курсив наш – В. У.) т. зв. “важких” питань українсько-польських взаємин у найкритичніший період їхніх взаємовідносин – 1942–1944 рр. У статті поставлено низку дослідницьких завдань: розкрити підходи вітчизняних науковців щодо особливостей українсько-польських взаємин періоду 1942–1944 рр.; з’ясувати причини українсько-польського протистояння в сучасній українській історичній науці; висвітлити новітню українську історіографію стану дослідження ролі третіх сил в ескалації українсько-польського конфлікту.

Порівнюючи стан вивчення заявленої контрверсійної теми в сучасних польській та українській історіографіях, доцільно виокремити ряд особливостей. По-перше, у вивченні українсько-польських відносин періоду Другої світової війни лідируючі позиції належать польським історикам, які значно раніше започаткували пошукову та аналітичну джерелознавчу працю, а отже й “...першими вийшли на рівень концептуалізації проблеми”¹⁰. По-друге, диспропорція між польською та українською історіографією, що була виразно помітною під час роботи спільних українсько-польських семінарів “Польща-Україна: важкі питання”, де польську сторону представляли фахівці з багаторічним досвідом опрацювання зазначеної теми, тоді як українську – здебільшого історики, які (в кращому випадку) розробляли проблематику українського минулого першої половини ХХ ст.¹¹. По-третє, в останні роки, на думку авторитетного львівського дослідника українсько-польських відносин Б. Гудя, сучасна польська історична наука у вивченні українсько-польських відносин “втомилася” і дещо знизила свою активність, а тому значно поменшало нових, опертих на нововіднайдені джерела, глибших наукових студій генези трагічних стосунків двох сусідніх на-

родів періоду 1942–1947 рр.¹² По-четверте, вітчизняним історикам не вдалося оминати тиску ЗМІ, громадської думки (зрештою, як і польським колегам), а тому, як зазначає І. Ільюшин, політичні аспекти проблеми українсько-польських взаємин часто брали першість над академічним висвітленням теми¹³. По-п’яте – необізнаність багатьох істориків, які беруться за висвітлення цієї теми, або її окремих сегментів із джерелами, не говорячи вже про політиків та журналістів. Із цим важко не погодитися, оскільки фахові дослідники польсько-українського конфлікту стикаються у своїй праці з браком первинних джерел для аналізу¹⁴.

Для об’єктивного розуміння цієї наукової теми, з методологічної точки зору видаються вкрай важливими наукові узагальнення волинських істориків О. Каліщук та М. Кучерепа. Луцька дослідниця О. Каліщук вказує на 2 підходи, які сформовані в обох державах в осмисленні українсько-польських взаємин – панівного “традиційно-націоцентричного”, за яким обидва сусідні народи протиставлялися як запеклі суперники у боротьбі за території та “модерністсько-поліцентричного” – суть якого у “...відмові від перекладання однобічної вини на польську чи українську сторони й урахування природних національних вимог кожної з них”¹⁵. Тому виміри цієї проблеми, слушно зауважує дослідниця, мають не лише соціологічний та політичний, а й живий травматично-психологічний аспекти. Слід враховувати чинники, що впливають на об’єктивну наукову картину заявленої наукової теми, та зближення підходів до їх тлумачення й оцінки обома сторонами. Це – відмінності в ідеологічних, концептуальних установах щодо передумов, комплексу причин міжнаціонального конфлікту, ролі третіх сил у його розгортанні та ескалації; кількості обопільних утрат та інші.

Варто наголосити, що українські фахівці (в переважній більшості) в оцінці важких сторінок історичного минулого прагнуть уникати односторонніх оцінок, спекуляцій, а пануючим став підхід *комплексності* (курсив наш – В. У.) причин українсько-польського протистояння: територіальних, політичних, етнічних, соціальних, мілітарних¹⁶.

Перед тим як перейти до детальнішого аналізу вітчизняними істориками окремих аспектів цієї наукової теми, варто наголосити і на принципових методологічних розбіжностях, що і надалі є пануючими в професійних цехах українських і польських істориків. Інформаційний, громадсько-суспільний тиск на істориків в обох країнах є їх причиною. Спільною з-поміж українських істориків (В. В’ятрович, І. Ільюшин, О. Каліщук, М. Кучерепа, І. Патриляк та ін.) є позиція, що конфлікт на Волині є кульмінацією українсько-польського протистояння, але ці події “доцільно розглядати в комплексі, а також у контексті всієї попередньої історії українсько-польських взаємин” щонайменше в хронологічному розрізі 1942–1947 рр.¹⁷. Польські фахівці, перебу-

ваючи під потужним психологічним тиском, “виривають” “волинські події” із загального ланцюга українсько-польських взаємин часу Другої світової війни, надаючи їм самостійного значення. Звуження хронологічних рамок до 1943 р., а територіально до Волині, як слушно зауважує В. В’ятрович, опускає науковий аналіз українсько-польських подій на Холмщині в 1942 р., у Галичині – в 1944 та на Закерзонні – в 1945–1947 рр.¹⁸. Окрім того, польська сторона виступає виключно у ролі жертви конфлікту, тоді як українська виступає ініціатором та організатором. Такий підхід польських колег щонайменше залишає обабіч розгляду мотиви і позиції інших сторін конфлікту¹⁹.

Безперечно, однією з найгостріших в українсько-польському науковому діалозі, в суспільствах, є питання встановлення причин кривавих українсько-польських міжнаціональних взаємин. Вітчизняні фахівці (В. В’ятрович, Л. Зашкільняк, І. Ільюшин, О. Калішук, М. Кучерепа, І. Патриляк та ін.), базуючись на узагальнюючих збірниках документів конференцій, спільних українсько-польських семінарів²⁰, подають достатньо повний комплекс причин протистояння. З-поміж причин протистояння сучасні українські історики виокремлюють: 1) драматичні історії українського і польського народів у XVI–XVIII ст., що залишили у свідомості багатьох поколінь задоволені²¹, проте не забуті взаємні кривди та почуття соціальної несправедливості²²; 2) досвід та історичні уроки програної українцями війни з Польщею 1918–1919 рр., “закарбування” у пам’яті, що Друга Річ Посполита була головною перепороною до омріяної незалежності²³; 3) “національну політику Другої Речі Посполитої на східних територіях, що ґрунтувалася на засадах націоналізму та усунення інших національностей від участі в державному і громадському житті (справа автономії на самоврядування, проблема земельної реформи, освітня політика, порушення громадянських прав і свобод, репресії проти українців)”²⁴. Саме характеристика “бездумної” політики державних керівників Другої Речі Посполитої знаходить своє висвітлення практично в усіх публікаціях сучасних вітчизняних істориків. Так, І. Патриляк зазначає, що західноукраїнські землі у 1920–1939 рр. “відігравали роль класичної внутрішньої колонії”²⁵. В. В’ятрович стверджує, що саме важка пам’ять про міжвоєнне двадцятиліття була одним із головних джерел наростання українсько-польського антагонізму²⁶. Про грубе порушення Польщею міжнародних зобов’язань, суворий окупаційний режим та дискримінаційну щодо українців політику наголошує Я. Дашкевич²⁷; 4) терористична і саботажна діяльність УВО, а потім ОУН на територіях міжвоєнної Другої Речі Посполитої²⁸; 5) роль “третьох сил”, зокрема комуністичного та нацистського тоталітарних режимів у роздмухуванні українсько-польського протистояння²⁹; 6) “Безкомпромісні позиції польського уряду і керівництва ОУН у територіальному питанні”³⁰, оскільки польські правлячі еліти

вбачали майбутню відновлену Польську державу в межах кордонів до вересня 1939 р., тоді як керівництво українського національно-визвольного руху прагнуло відновити на теренах Галичини, Волині власну державність; 7) деморалізуючий вплив війни, яка спричинила значне моральне спустошення, відхід від норм соціальної поведінки, зумовивши кривавий і злочинний характер братовбивчого конфлікту³¹.

О. Каліщук слушно акцентує увагу на тому, що обидві сторони, враховуючи “уконституційований” творцями Версальсько-Вашингтонської системи досвід розв’язання територіальних суперечностей, вважали, що статус території визначатиме етнічний склад населення, а тому прагнули до моноетнічності через деполонізацію та деукраїнізацію. На імперських стереотипах польських управлінських еліт, з їх баченням земель “східних кресів” своїми, а їх корінних мешканців “як генетичний матеріал для ополячення і окатоличення”, наголошують М. Мальський та С. Трохимчук³².

У сучасній українській історіографії (праці Я. Антонюка, В. В’ятровича, Я. Дашкевича, І. Льюшина, О. Каліщук, Т. Карпущина, Ю. Киричука, Т. Марискевича, О. Пагірі, Н. Реви, В. Солдатенка, А. Тимченка В. Трофимовича³³ та ін.) особлива увага акцентується і на ролі третіх сил в ескалації українсько-польської війни. У переліку причин українсько-польського протистояння: “провокативна роль, що її відіграли в українсько-польському протистоянні “треті сили”, насамперед, ..., нацисти”³⁴, “провокаційна діяльність агентів Абверу та радянських партизан”³⁵, “роль Є. Коха в кривавих подіях на Волині і його підтримка певних польських ініціатив”³⁶, “суттєвий радянський фактор у розпалюванні ворожнечі”³⁷, “...нацистська Німеччина та комуністичний СРСР – були активними учасниками польсько-українського протистояння, його третьою стороною”³⁸, “...провокаційна діяльність партизанського НКВС, яке вбивало поляків у такий спосіб, щоб скинути вину на УПА, а в інших місцях вбивало українців, щоб звинуватити АК”³⁹, “...неоднозначна роль угорського фактора у польсько-українських відносинах”⁴⁰.

Аналіз публікацій сучасних українських істориків щодо ролі “третіх сил” у перебігу українсько-польської “мікровійни” дозволяє зробити ряд узагальнень: 1) у сучасній українській історіографії це питання малодосліджене і досі не має жодної комплексної праці, присвяченої його висвітленню⁴¹; 2) Берлін і Москва були кровно зацікавлені в тому, щоб забезпечити собі панування на окупованих територіях, придушити національно-визвольний рух в Україні та Польщі, підступно й уміло використавши для цього українсько-польський антагонізм⁴²; 3) саме Берлін і Москва своїми провокаційними діями переслідували мету не допустити примирення ключових суб’єктів збройного українсько-польського протистояння (УПА та АК), нівелювали

окремі спроби переговорних процесів із метою зупинення стихійного кровопролиття⁴³. І. Ільюшин наголошує, що роль німецьких і радянських чинників у роздмухуванні українсько-польського конфлікту слід виводити не з 1942 р., а щонайменше з серпня 1939 р.⁴⁴ О. Калакура вказує на прорахування німецькою та радянською сторонами вигоди від ескалації українсько-польської ворожнечі, розглядає їх вплив як один із ключових чинників виникнення збройного конфлікту⁴⁵; 4) українсько-польська “мікрівійна”, на думку В. В’ятровича, ніколи не набула б таких масштабів, якби була лише двостороннім конфліктом між українцями і поляками⁴⁶; 5) вітчизняні науковці (А. Войнаровський, В. В’ятрович, О. Калакура, В. Трофимович та ін.) акцентують увагу на провокативній ролі радянських спецорганів, які часто, діючи під виглядом УПА, або ж АК, переслідували єдину мету – зашкодити українцям і полякам зробити реальні кроки до порозуміння і припинення кровопролиття⁴⁷. Водночас слід наголосити, що ряд українських фахівців (Я. Грицак, А. Тимченко) наголошують на тому, що не варто перекладати ключову провину за українсько-польське збройне протистояння на зовнішні сили⁴⁸, бо все ж основна вина лежить на українському та польському політичних проводах⁴⁹. Погляди українських істориків на висвітлення ролі зовнішніх чинників у братовбивчому українсько-польському конфлікті збігаються у єдиному – за будь-яких обставин користав у протистоянні двох народів завжди “той третій”, “третья сила” (не важливо, чи це були нацисти, чи комуністи), а програли і польський, і український визвольні рухи. Отже, не абсолютизуючи ролі зовнішніх сил в ескалації конфлікту, все ж не слід цей чинник ігнорувати⁵⁰.

Таким чином, проведений аналіз сучасної вітчизняної історіографії (окремих наукових аспектів теми – В. У.) українсько-польських стосунків періоду 1942–1944 рр. дає підстави для таких узагальнень: *по-перше*, за останнє десятиріччя сучасна українська історіографія здійснила вагомий поступ у концептуально-теоретичному, документальному й історіографічному осмисленні й напрацюванні багатьох аспектів заявленої наукової теми⁵¹. У науковому доробку сучасних українських істориків знайшли своє відображення всі головні аспекти цієї контроверсійної проблеми. *По-друге*, в історіографіях обох країн виокремлюється ряд наукових напрямів, які по-різному інтерпретують тогочасні події, а тому поділяємо позицію науковців, які наголошують на відсутності підстав говорити про “українське” та “польське” бачення проблеми⁵². В українській історіографії в науковій інтерпретації одного із ключових аспектів теми українсько-польського протистояння, а саме його причин, можна говорити про усталений єдиний висновок: “... це був комплекс чинників суспільно-політичного та соціально-економічного характеру” (курсив наш – В. У.)⁵³. Саме тому українські

історики вістря своєї дослідницької уваги в прагненні комплексного пізнання усіх складників “важких” українсько-польських питань фокусують на вивчення особливостей політики Другої Речі Посполитої. *По-третє*, “треті сили” в українсько-польському протистоянні мали на меті завадити примиренню конфліктуючих сторін, зірвати окремі спроби переговорів, які б могли зупинити кровопролиття. Тому цей сегмент теми українсько-польських взаємин потребує подальших дослідницьких пошуків.

¹ *Зашкільняк Л.* Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків ХХ століття. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoi-istorii-ukraintsiv-i-polyakiv-khkh-stolittya> (дата звернення: 11. 07. 2015).

² Там само.

³ Там само.

⁴ *Солдатенко В., Антонюк Я.* До з’ясування причин Волинської трагедії 1943–1944 рр.: сучасний український історіографічний дискурс. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5istoriya/1887908-1-do-zyasuvannya-prichin-volinskoj-tragedii-1943-1944-rr-suchasniy-ukrainskiy-istoriografichniy-diskurs-krainsko-pol.php> (дата звернення: 02. 10. 2016).

⁵ *Галайчук І.* Українсько-польські відносини в період Другої світової війни в контраверсійному висвітленні науковців. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/9012/1/galaj.pdf> (дата звернення: 12. 03. 2017).

⁶ *Солдатенко В., Антонюк Я.* До з’ясування причин Волинської трагедії 1943–1944 рр.: сучасний український історіографічний дискурс. Знач. праця.

⁷ *Мищак І.* Сучасна українська та польська історіографія про Волинську трагедію 1943 року//Історіографічні дослідження в Україні. 2008. Вип. 18. С. 456.

⁸ Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т./відп. ред. та упоряд.: В. М. В’ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. 792 с.; Т. 2. Війна після війни. 1945–1947. Львів, 2011. 576 с.; Волинь і Холмщина 1938–1947 роки: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. Львів, 2003. 813 с.; *Лисенко О. Є., Марущенко О. В.* Українсько-польські стосунки Другої світової війни у вітчизняній історіографії: бібліограф. покажч. Київ–Івано-Франківськ, 2003. 124 с. та ін.

⁹ *Грицьків Р.* Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів “Україна-Польща: важкі питання” у дослідженні історії УПА періоду Другої світової війни. URL: www.cdvr.org.ua (дата звернення: 08. 09. 2016); *Льошин І.* Актуальні проблеми методології та історіографія українсько-польських відносин ХХ століття//Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2007. Вип. 16. С. 395–405; *Зашкільняк Л.* Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків ХХ століття. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoi-istorii-ukraintsiv-i-polyakiv-khkh-stolittya> (дата звернення: 13. 05. 2017); *Калишук О. М.* Українське та польське державотворення і міжнаціональний конфлікт у роки Другої світової війни: історіографічний аспект//Держава і армія. 2010. № 670. С. 159–166;

Марущенко О. В. Українсько-польський конфлікт 1943 р. на Волині у вітчизняних інтерпретаціях//Вісник Черкаського ун-ту. Серія “Історичні науки”. 2014. №. 35(328). С. 9–10 та ін.

¹⁰ *В’ятрович В.* Польсько-українські стосунки в 1940-х. Пропозиція історичної дискусії. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/12/103432/> (дата звернення: 24. 02. 2016).

¹¹ Там само.

¹² *Гудь Б.* Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків: Акта, 2011. С. 14.

¹³ *Льюшин І.* Деякі теоретичні проблеми дослідження українсько-польських відносин ХХ ст.//Галичина. 2008. № 14. С. 106.

¹⁴ Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т./відп. ред. та упоряд.: В. М. В’ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. Львів, 2011. С. 22.

¹⁵ *Калищук О. М.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01/Калищук Оксана Миколаївна; НАН України, Ін-т українознавства імені Івана Крип’якевича, Ін-т народознавства. [б. в.]. Львів, 2013. С. 23.

¹⁶ *Кучерена М.* Причини, хід та наслідки українсько-польського конфлікту на Волині в роки Другої світової війни. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_3/7.pdf (дата звернення: 28. 06. 2017).

¹⁷ *Льюшин І. І.* Бойові дії УПА на антипольському фронті//Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: історичні нариси/відп. ред.: С. В. Кульчицький. Київ, 2005. С. 222.

¹⁸ *В’ятрович В.* Наказ, якого не було//Історія з грифом “Секретно”. Архіви КГБ розповідають/Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. С. 112.

¹⁹ *Зашикільняк Л.* Українсько-польські стосунки на Волині і в Галичині в 1939–1944 роках: міжнаціональний конфлікт чи неоголошена війна?//Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія “Історія, міжнародні відносини”. Київ, 2011. Вип. 5. Ч. 2. С. 90.

²⁰ У пошуках правди: Зб. мат. міжнар. наук. конф. “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки” (Луцьк, 20–23 травня 2009 р.)/упорядн.: В. К. Баран, М. М. Кучерена, М. В. Моклиця, В. І. Гребенюк; Волинський держ. ун-тет імені Лесі Українки. Луцьк: РВВ “Вежа”, 2009. 536 с. та ін.

²¹ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення і міжнаціональний конфлікт у роки Другої світової війни: історіографічний аспект//Держава і армія. 2010. № 670. С. 160.

²² *Кучерена М.* Зазнач. праця.

²³ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення... С. 160.

²⁴ Там само.

²⁵ *Патриляк І. К.* Українсько-польський збройний конфлікт у роки Другої світової війни. Спроба синтетичного погляду. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 14. 11. 2016).

²⁶ *В’ятрович В.* Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Вид. 2-ге доп. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. С. 60.

²⁷ *Дашкевич Я.* Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Dashkevych_Yaroslav/Tretii_front_u_mizhnarodnii_hri_v_mynulomu_i_teper/ (дата звернення: 14. 11. 2016).

²⁸ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення... Зазнач. праця.

²⁹ *Дашкевич Я.* Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер. Зазнач. праця.

³⁰ *Кучерепа М.* Зазнач. праця.

³¹ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення... Зазнач. праця.

³² *Мальський М., Трохимчук С.* Вступне слово/Матеріали круглого столу “Геополітичний вимір волинської трагедії в контексті українсько-польського міжнародного конфлікту 1939–1947 років” (Львів, 23 травня 2003 р.)/упорядн.: С. Трохимчук. Львів, 2003. С. 4.

³³ *В'ятрович В.* Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Зазнач. праця; Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2-х т./відп ред. та упорядн.: В. М. В'ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. 792 с; Т. 2. Війна після війни. 1945–1947. Львів, 2011. 576 с. та ін.

³⁴ *Шановал Ю.* Волинська трагедія і польсько-українські взаємини 1943–1944 років у дзеркалі документів Державного архіву Служби безпеки України/З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. 2003. № 1(20). С. 198.

³⁵ *Рева Н.* Події на Волині влітку 1943 року у контексті ролі й місця України в планах Радянського Союзу та Німеччини: Дослідницьким полем війни без ідеологічних окопів: наук.-метод. семінар “Україна у Другій світовій війні”/за заг. ред. В. В. Масленка, Ю. П. Присяжнюка. Черкаси, 2006. С. 48.

³⁶ *Дашкевич Я.* Акція “Волинь”: Волинський казан та його творці//“Учти неможлими устами сказати правду”: історична есеїстика. Київ: Темпора, 2011. С. 235.

³⁷ *Сорока Ю.* Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939–1950 роки): монографія. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. С. 102.

³⁸ *В'ятрович В.* Третя сторона в польсько-українській війні//Історія з грифом “Секретно”. Архіви КГБ розповідають/Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. С. 127.

³⁹ *Дашкевич Я.* Фальсифікація новітньої історії українського народу в сучасній Польщі//Український час. 1991. № 1. С. 17.

⁴⁰ *Пагіря О.* Угорський фактор в українсько-польських відносинах у 1943–1944 рр. URL: <http://194.44.187.5/jspui/bitstream/123456789/1491/1/pagirja.pdf> (дата звернення: 14. 11. 2016).

⁴¹ *Калищук О. М.* Радянський чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни//Гілея: Науковий вісник. Зб. наук. праць/гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: ВІРУАН, 2013. Вип. 72(№ 5). С. 142.

⁴² *Трофимович В.* Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939–1945. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/hunchak.htm> (дата звернення: 17. 11. 2016).

⁴³ *Калищук О. М.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині... Зазнач. праця.

⁴⁴ *Льюшин І.* Дискусія. Україна–Польща: важкі питання. Т. 5. Матеріали V міжнар. семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни” (Луцьк, 27–29 квітня 1999 р.). Варшава: Turasa, 2001. С. 223.

⁴⁵ *Калакура О. Я.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX ст. Київ: Знання, 2007. С. 308, 317.

⁴⁶ *В'ятрович В.* Третя сторона в польсько-українській війні. Знач. праця. С. 127, 130.

⁴⁷ *Калищук О. М.* Радянський чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. Знач. праця.

⁴⁸ *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної XIX–XX ст.: навч. посібник. Київ: Генеза, 1996. С. 126–130; Тимченко А. І. Радянський фактор в українсько-польському міжнародному конфлікті в Західній Україні (1939–1947 рр.): автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01/Тимченко Алла Іванівна; МОН України, Київський славістичний ун-т. Київ, 2013. С. 16–17.

⁴⁹ *Солдатенко В., Антонюк Я.* До з'ясування причин Волинської трагедії 1943–1944 р. Знач. праця.

⁵⁰ *В'ятрович В.* Третя сторона в польсько-українській війні. Знач. праця та ін.

⁵¹ *Марущенко О.* Сучасна вітчизняна історіографія Волинських подій 1943 року: проблеми і перспективи досліджень//Сторінки воєнної історії України: зб. наук. ст. 2008. Вип. 11. С. 44.

⁵² *Мищак І.* Сучасна українська та польська історіографія про Волинську трагедію 1943 року. Знач. праця. С. 462.

⁵³ *Калищук О. М.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині... Знач. праця. С. 24.

The approaches of modern Ukrainian historians to the complicated theme of Ukrainian-Polish relations during the Second World War are analyzed. The reasons for the Ukrainian-Polish “microwar” are revealed. The approaches to the disclosure of the role of the third forces in the escalation of the Ukrainian-Polish confrontation are highlighted. It is indicated that we need to remove ideological and political stratifications from this topic. A list of issues that require further research by scientists is singled out.

Key words: the Second World War; the Ukrainian-Polish conflict; OUN(b); UIA; KA; the modern historiography.